

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “เศรษฐศาสตร์การเมืองของการแลกเปลี่ยนชุมชน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคประชาชน” ในบทที่ 5 นี้ จะนำเสนอเนื้อหาที่สำคัญดังนี้

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย
2. การอภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
4. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อค้นพบจากการวิจัย

1. วิเคราะห์บริบททางเศรษฐกิจการเมือง

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ให้ทราบถึงบริบททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อแนวคิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ผู้วิจัยพบว่า บริบททั้งสองดังกล่าว ได้แก่ ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และระบอบประชาธิปไตยของนายทุน

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของไทยปี พ.ศ. 2540 ส่งผลโดยตรงต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ วิกฤตเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการชะงักงันของระบบทุนนิยมในประเทศไทย แต่ผลของวิกฤตเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบกับเฉพาะเศรษฐกิจเมืองเป็นหลัก ดังนั้นความพยายามที่จะประคองมิให้วิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อเงื่อนไขทำให้ระบบทุนนิยมไทยล่มสลายได้นั้น จำเป็นที่จะต้องสร้างฐานเศรษฐกิจชนบทมาพ่วงระบบเศรษฐกิจไว้ เนื่องจากชนบทเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในสังคมไทย และภาคประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทยังอาศัยเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองซึ่งไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโลกาภิวัตน์ แนวทางการพึ่งตนเองปรากฏออกมาในช่วงแรกก็คือ ทฤษฎีใหม่ ซึ่งต่อมาพัฒนามาเป็นแผน นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงในเวลาต่อมา

ส่วนบริบททางการเมืองที่สร้างเงื่อนไขให้เกิดนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ระบอบประชาธิปไตยของนายทุนที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบ กลุ่มการเมืองภายใต้ระบอบดังกล่าวได้ผลักดันให้เกิดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในชนบท จากแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” ต่อมาก็ได้พัฒนามาเป็นนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)

การพึ่งตนเองตามนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นต้องมีการผลิตเพื่อบริโภคที่พอเพียงด้วย แต่ในสภาพพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ทำให้แต่ละชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองโดยการผลิตภายในชุมชนของตนเองได้ จึงทำให้มีการแลกเปลี่ยนผลผลิต หรือผลิตภัณฑ์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในภาคประชาชน เพื่อให้ชุมชนสามารถตอบสนองความพอเพียงของชุมชนตนเองได้

ในการแลกเปลี่ยนอีกกระแสเกิดขึ้นจากความพยายามฟื้นฟูระบบทุนนิยมไทย โดยระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยของนายทุน ได้เปิดโอกาสให้นายทุนใหญ่ขึ้นมาครอบงำทางการเมืองภายใต้ระบอบทักษิณ ต่อมานายทุนไทยได้ก่อรูปอุดมการณ์การพัฒนาแบบทักษิณโมมิสต์ แต่ภายใต้เงื่อนไขการขาดแคลนเงินตราช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 นั้น ทำให้นายทุนที่ครอบงำทางการเมืองต้องสร้างระบบแลกเปลี่ยนขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูระบบทุนนิยม

2. วิเคราะห์อุดมการณ์ผ่านปฏิบัติการของวาทกรรม

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ให้ทราบถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมในการขับเคลื่อนระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนทั้งภาครัฐและภาคประชาชนหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 ผู้วิจัยมีข้อค้นพบคือ ในบริบทของระบบเศรษฐกิจหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยของนายทุนนั้น ได้มีกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ เข้ามานิยามระบบแลกเปลี่ยนจากปฏิบัติการทางวาทกรรมของอุดมการณ์พัฒนาที่แตกต่างกันสามกระแส ดังนี้

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนภาครัฐที่เกิดจากกลุ่มนักธุรกิจการเมือง และชนชั้นนำข้าราชการ กลุ่มและชนชั้นดังกล่าวนี้ มีอุดมการณ์การพัฒนาทุนนิยมแนวทักษิณโมมิสต์ ดังนั้นจึงได้สร้างระบบแลกเปลี่ยนที่ใช้ระบบหักบัญชี และเป็นการเปิดตลาดทางการค้าใหม่ โดยอ้างเหตุผลการแก้ไขปัญหาคาความยากจนในการสร้างความชอบธรรมของผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา (ผู้ว่าฯ CEO = Chief Executive Officer)

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนแนวอนาธิปไตยนิยมของไทย เกิดจากกลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ รวมถึงผู้ผลิตรายย่อยในชนบท อุดมการณ์การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน ดังกล่าว อ้างการสร้างคามเข้มแข็งของชุมชน สำหรับการสร้างระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยเน้นถึงการพยายามที่จะสร้างเครือข่ายชุมชนที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่เรียกว่าความเป็นเพื่อน เป็นเลี้ยว เป็นเกลอกัน

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนที่เกิดจากกลุ่มทางศาสนาที่นำโดยพระ และฆราวาสที่เป็นพุทธศาสนิกชน คนกลุ่มเหล่านี้ตั้งอยู่บนความเชื่อแบบสหกรณ์นิยมในลักษณะของสังคมนิยมยูโรเปีย ในการสร้างวาทกรรม ก็คือการนำระบบแลกเปลี่ยนมาใช้เพื่อลดการทุจริตของพ่อค้าคน

กลางในระบบทุนนิยม พร้อมทั้งการกระจายผลประโยชน์ให้กับทุกฝ่ายโดยใช้ระบบสหกรณ์

3. วิเคราะห์กระบวนการ

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 3 ที่ว่า เพื่อวิเคราะห์ให้ทราบถึงกระบวนการดำเนินงานการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของภาครัฐและภาคประชาชนหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 ผู้วิจัยมีข้อค้นพบคือ กระบวนการในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนที่เกิดขึ้นจะเป็นไปตามความเชื่อของอุดมการณ์ในแต่ละกลุ่มและชนชั้น ดังตารางที่ 5-1 คือ

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบกระบวนการดำเนินงานการแลกเปลี่ยนของกลุ่มต่างๆ

กระบวนการ ดำเนินงาน	องค์กรที่ทำการแลกเปลี่ยน		
	โครงการภาครัฐระหว่าง ศรีสะเกษ – ตราด	กลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกล	กลุ่มสัจจะสัจจะฯ
อุดมการณ์	ทักษิณนิยม	วัฒนธรรมชุมชน	สหกรณ์นิยม
ผู้กระทำการ	ชนชั้นนำข้าราชการ และนักธุรกิจการเมือง	ชนชั้นกลางและ กลุ่มผู้ผลิตรายย่อย	กลุ่มพุทธแนวสหกรณ์ นิยม
แนวทางการแลกเปลี่ยน	จากบนลงล่าง (Top – Down Approach)	ล่างขึ้นบน (Bottom – Up Approach)	พบกันครึ่งทาง (Two – Ways Approach)
การจัดองค์กร	ทางการ (Formal Organization)	กึ่งทางการ (Semi-Formal Organization)	ไม่เป็นทางการ (Informal Organization)
รูปแบบ	หักบัญชี (Account Trade)	ของแลกของ หักบัญชี เงินบาท	ของแลกของ (Barter Trade)
ประสิทธิภาพทางธุรกิจ *	++	-	+
ผลของการแลกเปลี่ยน	ไฟไหม้ฟาง	การชะงักงัน	ไปได้ครึ่งทาง

* + หมายถึง มีประสิทธิภาพ

- หมายถึง ขาดประสิทธิภาพ

กระบวนการแลกเปลี่ยนแนวทักซิโอมิกส์ ของจังหวัดศรีสะเกษนั้น พันธมิตรระหว่าง นักธุรกิจการเมืองและชนชั้นนำข้าราชการ ได้กำหนดกระบวนการแลกเปลี่ยนแบบสั่งการ จากบนลงล่าง (Top – Down Approach) ตามสายการบังคับบัญชาระบบราชการลงมา คือ ผู้นำราชการ เป็นคนจัดองค์กรรองรับการแลกเปลี่ยนในรูปแบบที่เป็นทางการ (Formal Organization) และใช้วิธีการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชี (Account Trade) ในการขับเคลื่อน การแลกเปลี่ยนของภาครัฐมีความสอดคล้องกับระบบทุนนิยม ดังนั้นจึงสามารถใช้ประสิทธิภาพของระบบตลาดแบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ ทำให้ต้นทุนค่าขนส่งสินค้าในการแลกเปลี่ยนต่ำ อย่างไรก็ตามในกระบวนการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะสั่งการจากบนลงล่างโดยชนชั้นนำนั้น ทำให้กระบวนการแลกเปลี่ยนมีลักษณะ “ไฟไหม้ฟาง” เนื่องจากการสร้างนโยบายใหม่ ๆ มาก ภายใต้ระบอบทักษิณ ทำให้ผู้นำทางราชการสามารถจัดลำดับความสำคัญในการเลือกนโยบายไปปฏิบัติได้ ผลก็คือ ผู้นำในช่วงต่อมาไม่ให้ความสำคัญกับระบบแลกเปลี่ยนนัก ทำให้ระบบแลกเปลี่ยนต้องหยุดลง

กระบวนการในการแลกเปลี่ยนแนวอนาธิปไตยนิยมของไทย ขับเคลื่อนโดย กลุ่มเพื่อน-เสี่ยว-เกสอ ซึ่งเป็นพันธมิตรชนชั้นกลางและผู้ผลิตรายย่อย กระบวนการแลกเปลี่ยนดังกล่าว ดำเนินการจากล่างขึ้นบน (Bottom – Up Approach) โดยอาศัยการตัดสินใจร่วมกันของชนชั้นในภาคประชาชน พันธมิตรได้จัดองค์กรให้เป็นไปในลักษณะกึ่งทางการ (Semi – Formal Organization) ภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของสถาบัน การจัดการเพื่อชนบทและสังคม ของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ วิธีการแลกเปลี่ยนจะใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นแบบ ของต่อของ (Barter Trade) การหักบัญชี (Account Trade) และการใช้เงินบาท เนื่องจากโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการดังกล่าว อยู่ในช่วงการเรียนรู้เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมของกลุ่ม การบริหารจัดการ เกิดปัญหาเนื่องจากมียุทธศาสตร์ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลไกของระบบตลาดแบบทุนนิยม ผลที่ตามมาทำให้กระบวนการแลกเปลี่ยนต้องประสบกับการชะงักงันในการดำเนินงานอันเนื่องมาจากการขาดประสิทธิภาพทางตลาด ดังจะเห็นได้จากการที่ต้องประสบปัญหาด้านต้นทุนค่าขนส่งสินค้าในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งสูงมาก เมื่อเปรียบเทียบกับระบบการแลกเปลี่ยนภาครัฐ

กระบวนการในการแลกเปลี่ยนแนวสหกรณ์นิยมของกลุ่มเครือข่ายสังคมนิคมทรัพย์ จังหวัดตราด นั้นจะอาศัยระบบสหกรณ์เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน กลุ่มสหกรณ์ของภาคประชาชน เป็นกลุ่มทางสังคม (Social Group) บนฐานความเชื่อของพุทธศาสนา ดังนั้นในการจัดกระบวนการดำเนินงานจึงมีลักษณะของการพบกันครึ่งทาง (Two – Ways Approach) คือการตัดสินใจร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐในการทำงานตามอุดมการณ์แบบสหกรณ์ คือ ยังเห็นประโยชน์ของระบบตลาดแบบทุนนิยมและบทบาทของรัฐทางเศรษฐกิจ กลุ่มสหกรณ์ดังกล่าวได้

จัดองค์กรในลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Organization) ถึงแม้จะใช้ชื่อว่าสถาบันทุนทางสังคม รูปแบบการแลกเปลี่ยนของสหกรณ์นิยมไทยเป็นแบบของต่อของ แต่มีลักษณะพิเศษคือเป็นการแลกเปลี่ยนตามฤดูกาล กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์สามารถบริหารจัดการต้นทุนค่าขนส่งสินค้าในการแลกเปลี่ยนให้มีประสิทธิภาพได้ แต่ต้นทุนปฏิบัติการ (Transaction Cost) ต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ระบบการแลกเปลี่ยนดังกล่าวไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เต็มที่ เนื่องจากติดปัญหาการทำงานของระบบราชการของไทย คือการทำงานมักต้องถูกขับเคลื่อนโดยการสั่งการจากเบื้องบนลงมา แต่รัฐไม่ได้เข้าร่วมในระบบแลกเปลี่ยนอย่างจริงจัง

จากการดำเนินงานที่ยังไม่บรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์ทำให้ภาคประชาชนทั้งสอง คือ กลุ่มเพื่อน - เลี้ยว - เกลต และกลุ่มเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด ได้ร่วมพลังในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนในอนาคต โดยการประสานความคิดวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับการสร้างประสิทธิภาพทางตลาดแบบสหกรณ์เพื่อให้กลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลต สามารถขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ได้ภายใต้ระบบทุนนิยมไทย

อภิปรายผล

จากงานวิจัยเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนที่ผ่านมาในอดีตนั้นพบว่า การแลกเปลี่ยนภายในประเทศเป็นแบบ ของแลกของ (Barter Trade) แบบหักบัญชี (Account Trade) เป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่าในกรณีการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศนั้นมักจะเป็นการศึกษาในเชิงของหลักการมากกว่าการวิเคราะห์ปฏิบัติการที่เกิดขึ้น แต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาการแลกเปลี่ยนสินค้าในยุคปัจจุบันซึ่งแตกต่างจากในอดีต ในอดีตนั้นเป็นบริบทของการแลกเปลี่ยนสินค้าเชิงบริบทที่การพัฒนาแบบทุนนิยมยังไม่สามารถเข้าไปในชุมชนหมู่บ้านได้ แต่งานศึกษานี้ เป็นช่วงที่รัฐและทุนนิยม ได้เข้าไปมีบทบาทครอบงำเศรษฐกิจในชุมชนหมู่บ้านแล้ว ดังนั้นการวิจัยในอดีตจึงเป็นการแลกเปลี่ยนแบบของแลกของกลับคืน ไม่ได้ให้ความสนใจในมูลค่าของสินค้าที่แลกเปลี่ยนระหว่างกัน แต่เป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคแล้วและไม่ได้เอาไว้อย่างเดียวเพราะข้อจำกัดของระบบเงินตรา ในขณะที่การแลกเปลี่ยนในปัจจุบันการที่เศรษฐกิจเงินตราแพร่หลายแล้ว ในการแลกเปลี่ยนจึงใช้เงินตราเป็นตัวตั้งในการประเมินมูลค่าสินค้า

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่ใช้ในต่างประเทศนั้นพบว่า เป็นระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยมเข้มข้น แต่มีความไม่ทั่วถึงในด้านของการกระจายรายได้ เนื่องจากเงินกระจุกอยู่แค่คนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่คนกลุ่มอื่นไม่มีเงิน แต่มีเวลาและแรงงาน การแลกเปลี่ยนในต่างประเทศจึงเป็นการแลกเปลี่ยนเวลาในการทำงานเป็นสำคัญ และดำเนินการในขอบเขตของชุมชนที่ไม่กว้างมากนัก จะใช้แค่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งแต่จะไม่

เชื่อมโยงระหว่างชุมชนมาก นอกจากนี้ฐานอุดมการณ์ของการแลกเปลี่ยนต่างประเทศจะมีลักษณะความเป็นปัจเจกชน มากกว่าความเชื่อมโยงสู่ความเป็นชุมชนเดียวกัน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ก็คือ งานวิทยานิพนธ์นี้จะวิเคราะห์ผู้กระทำการที่เป็นคนขับเคลื่อนให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้แก่ กลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นชนชั้นนาราชการ นักธุรกิจการเมือง ผู้ผลิตรายย่อย คนชนชั้นกลาง กลุ่มพุทธศาสนิกชน ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงชี้ให้เห็นว่าในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนได้รับการขับเคลื่อนโดยความหลากหลายของกลุ่มและชนชั้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยน องค์ความรู้ใหม่ดังกล่าวจึงแตกต่างจากองค์ความรู้เรื่องการแลกเปลี่ยนที่มีอยู่เดิม ซึ่งเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนของคนภายในชุมชน นอกจากนี้องค์ความรู้ใหม่จากวิทยานิพนธ์ยังชี้ให้เห็นว่ากลุ่มและชนชั้นต่างๆ ที่เข้ามาขับเคลื่อนในระบบแลกเปลี่ยนต้องอาศัยการสร้างวาทกรรมการแลกเปลี่ยนเป็นตัวนำในการแลกเปลี่ยนของภาครัฐและภาคประชาชน ดังนี้

กลุ่มนักธุรกิจการเมือง และกลุ่มผู้นำที่เป็นข้าราชการ ก็ได้ใช้วาทกรรมการเปิดตลาดทางการค้าใหม่ โดยอ้างเหตุผลการแก้ไขปัญหาความยากจนในการสร้างความชอบธรรมของระบบผู้ว่าราชการจังหวัดเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนที่ผ่านมาได้เน้นกลยุทธ์การแลกเปลี่ยนภายนอกมากกว่า โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในมากนัก ดังการแลกเปลี่ยนของภาครัฐเป็นเพียงการสร้างความชอบธรรมให้ระบบผู้ว่าราชการจังหวัดเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนา แต่เมื่อเปลี่ยนผู้นำก็ทำให้ระบบแลกเปลี่ยนไม่ได้ให้ความสำคัญอีกต่อไป

ในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนของกลุ่มชนชั้นกลาง และกลุ่มผู้ผลิตรายย่อย ก็ได้ใช้วาทกรรมของการพยายามที่จะสร้างเครือข่ายชุมชนที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านสินค้าและบริการ ในลักษณะที่เรียกว่าความเป็นเพื่อน เป็นเลี้ยว เป็นเกลือกกัน กลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลือก มีลักษณะของอนาริปัตย์นิยมใหม่ที่มีฐานทางมิติของชุมชน จึงมีลักษณะของการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชุมชนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนของตนเอง ยุทธศาสตร์จึงไม่ใช่แค่ระหว่างชุมชนภายในประเทศ แต่เป็นการเชื่อมโยงถึงระดับของชุมชนระหว่างประเทศ กลุ่มอนาริปัตย์เก่าที่อยู่ภายใต้โลกาภิวัตน์ เน้นการต่อต้านทุนนิยมภายในประเทศ แต่การอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้พันธมิตรชนชั้นกลางและผู้ผลิตรายย่อยยังไม่มียุทธศาสตร์และยุทธวิธีแบบอนาริปัตย์นิยมใหม่ที่ชัดเจน

กลุ่มแนวคิดกลุ่มสหกรณ์นิยมหรือสังคมนิยมยูโทเปียของไทย ในกระบวนการแลกเปลี่ยนชุมชนดำเนินการ โดย กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด ที่มีการขับเคลื่อนโดยกลุ่มศาสนาพุทธ กลุ่มดังกล่าวได้สร้างวาทกรรมในการแลกเปลี่ยน คือการนำระบบแลกเปลี่ยนมาใช้เพื่อลดการทุจริตของพ่อค้าคนกลางในระบบทุนนิยม และเป็นการกระจายผลประโยชน์ให้กับทุกฝ่าย

โดยใช้ระบบสหกรณ์ งานวิจัยพบว่ากลุ่มสหกรณ์นิยมยังไม่มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาสังคมในอุดมคติยังไม่ชัดเจน แต่มีบทบาทเด่นในเรื่องการจัดการเงินและสวัสดิการ ดังนั้นจึงทำให้กลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์สินจวบจนกระทั่ง ยังไม่มีการพัฒนาเป็นระบบสหกรณ์เต็มรูป

ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อค้นพบของการวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชน ดังนี้

1. ในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนให้สามารถทะยานขึ้นได้ (Take - Off) นั้น จะต้องคำนึงถึงปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

1.1 ความต้องการสินค้าที่ตรงกัน (Double Coincident of Want) ระหว่างหุ้นส่วนที่จะแลกเปลี่ยนสินค้า คือ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน หากสินค้าในแต่ละเครือข่ายสามารถผลิตได้ไม่ตรงกับความต้องการซึ่งกันและกัน ก็จะไม่สามารถทำให้ยั่งยืนได้ เนื่องจากหากฝ่ายหนึ่งมีสินค้า ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสินค้านั้นแต่ไม่สามารถผลิตสินค้าให้ตรงกับคู่แลกเปลี่ยนได้ การแลกเปลี่ยนก็จะกลายเป็นการซื้อขายด้วยเงินในที่สุด และจะทำให้ผลประโยชน์ตกอยู่ฝ่ายเดียวได้ เช่น ชุมชนหนึ่งสามารถผลิตข้าวได้มากต้องการแลกเปลี่ยนกับอีกชุมชนซึ่งต้องการข้าวแต่ไม่มีสินค้าที่จะแลกเปลี่ยน เป็นต้น

1.2 การมีผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) ทั้งสองฝ่าย คือ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนนั้นคู่แลกเปลี่ยนทั้งสองฝ่ายควรที่จะได้ประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนด้วยกัน เช่น กลุ่มทางภาคได้นำผลไม้ มาแลกข้าวกับกลุ่มในภาคอีสาน โดยกลุ่มทางภาคได้แลกผลไม้ได้ในราคาที่สูงกว่าพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ และสามารถแลกเปลี่ยนข้าวกลับไปในราคาที่ต่ำกว่าราคาขายในภาคได้ ในขณะที่ทางภาคอีสานก็สามารถแลกเปลี่ยนผลไม้ได้ในราคาต่ำกว่าราคาที่ขายอยู่ในตลาด และสามารถที่จะแลกเปลี่ยนข้าวได้ในราคาที่สูงกว่าพ่อค้ารับซื้อ ซึ่งจะทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างได้ประโยชน์ เป็นต้น

2. ในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนจำต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชิงโยงระหว่างอุดมการณ์ในฐานะที่เป็นระบบคิดกับกระบวนการในฐานะที่เป็นเทคนิควิธีการควบคู่กันภายในระบบเดียวกัน การเชื่อมโยงเช่นนี้จะทำให้เข้าใจและเห็นทางออกการแก้ไขปัญหาเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม

3. อุดมการณ์พื้นฐานที่ควรใช้ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ก็คือ อุดมการณ์แบบวัฒนธรรมชุมชน และ/ หรือ อุดมการณ์แบบสหกรณ์นิยม เนื่องจากทั้งสองอุดมการณ์มีเป้าหมายเพื่อการสร้างทุนทางสังคม และเคารพวัฒนธรรมชุมชนของแต่ละท้องถิ่น

4. กลไกการแลกเปลี่ยนที่มีพลังในการขับเคลื่อนต้องเริ่มในแบบการตัดสินใจร่วมกันของประชาชน (Bottom - Up Approach) คือ การริเริ่มจากส่วนล่างขึ้นมา เนื่องจากเป็นความต้องการของกลุ่มชุมชนเอง แนวทางดังกล่าวจะทำให้มีความยั่งยืนมากกว่าระบบสั่งการมาจากข้างบนในการทำงาน ซึ่งมีผลแบบไฟไหม้ฟาง

5. การจัดองค์กรในการแลกเปลี่ยนไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปทางการตามกฎหมาย เนื่องจากการวิจัยพบว่าเมื่อมีการจัดองค์กรทางการแบบสถาบัน มักส่งผลให้มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดองค์กรแบบระบบราชการที่ต้องอาศัยการสั่งการลงมาจากข้างบน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในการแลกเปลี่ยน แต่ก็ไม่ควรจัดองค์กรลักษณะของการรวมตัวชั่วคราวแบบมือสมัครเล่น ดังนั้นจึงควรจัดตั้งองค์กรในรูปแบบชมรม สมาคม หรือมูลนิธิ เพื่อให้เห็นการเรียนรู้และจัดระบบธุรกิจให้เห็นตลอดสายงาน เช่น การจัดหน้าที่รับผิดชอบ การจัดทำข้อมูลสินค้าที่สามารถผลิตได้และสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยน เป็นต้น

6. ผู้ขับเคลื่อนหลักของการแลกเปลี่ยนควรจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีจุดยืนในการทำงานเพื่อชุมชน มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน และคำนึงถึงความยุติธรรมในสังคม ซึ่งเราจะเห็นได้จากการศึกษาจะพบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนแม้จะเจอปัญหาในการดำเนินงานต่าง ๆ แต่ก็ยังสามารถขับเคลื่อนโครงการต่อไปได้

7. ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต้องยอมรับการทำงานภายใต้กลไกตลาดของทุนนิยมในปัจจุบัน งานวิจัยพบว่าเราอาจหลีกเลี่ยงต้นทุนค่าขนส่งสินค้าระหว่างเครือข่าย และต้นทุนปฏิบัติการ (Transaction Cost) ได้ ดังนั้นจึงมีปัจจัยที่ต้องคำนึงในการแลกเปลี่ยนปัจจุบันคือ

7.1 การประหยัดจากขนาดของการแลกเปลี่ยน (Economy of Scale) คือการพิจารณาว่าควรที่จะแลกเปลี่ยนในขนาดไหนจึงจะเหมาะสม เช่นในเรื่องปริมาณสินค้าในการแลกเปลี่ยนแค่ไหนเหมาะสมต่อการทำการแลกเปลี่ยนมากที่สุด ในแง่นี้มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ต้องคำนึงถึง คือ ค่าขนส่งประเภทสินค้าตามลักษณะความคงทนของสินค้า และราคาและกำลังซื้อสินค้านั้น ๆ ของชุมชน ตัวอย่างเช่น ในการนำสินค้าจากภาคใต้ ไปทำการแลกเปลี่ยนกับจังหวัดในภาคอีสาน จะพบว่าระยะทางในการเดินทางค่อนข้างไกลทำให้สินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยนเมื่อเปรียบเทียบกับค่าขนส่งต่อหน่วยแล้วจะมีมูลค่าของสินค้าที่ไม่สูงขึ้นมากกว่าราคาตลาด และสินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะสินค้าประเภทอาหารทะเลที่มีราคาค่อนข้างสูง แต่ผู้ที่จะทำการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่นั้นเป็นชาวบ้านที่มีรายได้ไม่มากนัก เพราะฉะนั้นสินค้าอย่างอาหารทะเลแห่งนี้อาจจะไม่เหมาะสมกับบางพื้นที่ ที่จะทำการแลกเปลี่ยนได้

7.2 การประหยัดจากขอบเขตของการแลกเปลี่ยน (Economy of Scope) ในประเด็นนี้ต้องคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญ คือ ปัจจัยทางด้านค่าขนส่ง และปัจจัยทางด้านต้นทุนปฏิบัติการ

(Transaction Cost) ตัวอย่างเช่น สินค้าอย่างผลไม้ หรืออาหารทะเล หากจะมีการแลกเปลี่ยนโดยต้องนำสินค้ามาจากทางภาคใต้ไปแลกเปลี่ยนที่ภาคอีสานซึ่งมีระยะทางไกล ค่าขนส่งจะสูง แต่ถ้ากลุ่มอีสานที่ต้องการแลกเปลี่ยนมีพื้นที่ใกล้เคียงกับภาคตะวันออก หรือจังหวัดอย่างเช่น สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ ซึ่งมีสินค้าที่เหมือนหรือใกล้เคียงกับทางภาคใต้ จะเป็นทางเลือกที่ดีกว่าเนื่องจากมีพื้นที่ ๆ ใกล้เคียงกว่า ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้มาก เป็นต้น

8. การขยายกิจกรรมการแลกเปลี่ยนจากแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า ไปสู่การแลกเปลี่ยนรูปแบบอื่น ๆ คือ

8.1 การออมทรัพย์ร่วมกัน (การสะสมทุนภายในเครือข่าย) เพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม และเชื่อมโยงสู่การร่วมลงทุน ร่วมผลิต ร่วมขาย เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วม และสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม เช่น นำกองทุนกลางไปซื้อสินค้าในพื้นที่ซึ่งมีราคาค่อนข้างต่ำไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ร่วมทุนในการแปรรูปสินค้า ร่วมหุ้นกับกลุ่มเครือข่ายในการสร้างโรงสีข้าว เป็นต้น

8.2 การแลกเปลี่ยนแรงงาน (เวลา) เราพบว่าในบางชุมชนนั้น ขณะที่ชาวบ้านมีความต้องการสินค้าที่หลากหลายแต่ไม่สามารถที่จะผลิตได้เอง หรือไม่มีสินค้าที่จะทำการซื้อขายแลกเปลี่ยน แต่สมาชิกในชุมชนมีเวลาว่าง (เหลือ) จากการทำงาน ดังนั้น ในขณะที่อีกพื้นที่หนึ่งต้องการแรงงานแต่ไม่มีแรงงานเพียงพอ หรือไม่มีเงินทุนในการจ้างแรงงานทำงาน จึงอาจใช้การแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับสินค้าได้ หรือจะเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับแรงงานด้วยกันเองก็ได้ ซึ่งในอดีตของสังคมไทย เรียกว่า การเอาแรงกัน หรือการลงแขกการทำงาน เป็นต้น

8.3 การแลกเปลี่ยนความรู้ คือ ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นต่างก็มีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไป เช่น ชุมชนมีความรู้เรื่องการปลูกข้าว การจัดการที่ดิน (เกษตรประณีต) การจัดการดิน การจัดการน้ำ การจัดการป่า การแพทย์พื้นบ้าน ความรู้เรื่องสมุนไพร เป็นต้น ชุมชนที่มีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันหลากหลายเหล่านี้ สามารถที่จะแลกเปลี่ยนกันความรู้ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยคิดว่ามีประเด็นที่น่าสนใจในการวิจัยครั้งต่อไปเพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยน ดังนี้

1. เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ มุ่งศึกษาการแลกเปลี่ยนสินค้าเฉพาะภายในประเทศ ดังนั้น ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศภายใต้นโยบายของรัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ที่ให้ความสำคัญมาก
2. เนื่องจากระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในปัจจุบันดำเนินการภายใต้ระบบ

โลกาภิวัตน์ ดังนั้นควรมีการศึกษาและพัฒนาความเป็นไปได้ของระบบแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศของภาคประชาชน

3. ในการพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนให้ต่อเนื่องยั่งยืนได้นั้น ควรมีการศึกษาการนำรูปแบบของการใช้สื่อกลาง (เงินตราชุมชน) มาใช้ในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

4. การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายใต้ระบบโลกาภิวัตน์นั้น ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประสิทธิภาพและประสิทธิผลระหว่างการแลกเปลี่ยนชุมชนกับการซื้อ - ขายสินค้าในตลาดปกติ เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาทฟังก์ชัน (Function) ของระบบแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจภาพรวม